(<u>इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद</u>)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात
दिवाणी अपील अधिकारिता

2024 चे पहिले अपील (स्टॅम्प) क्र. 3056
मधील
2024 चा अंतरिम अर्ज क्र. 1958

सहाय्यक संचालक,
अंमलबजावणी संचालनालय. ....अर्जदार/अपीलकर्ता

विरूद्ध

शाखा व्यवस्थापक,
गोवा स्टेट को-ऑप बँक लिमिटेड. ....उत्तरवादी

अर्जदार/अपीलकर्त्यासाठी **अधिवक्ता आशिष चव्हाण यांचेसह यश पालन.**

कोरम : न्यायमूर्ति बी. पी. कुलाबावाला आणि
न्यायमूर्ति सोमशेखर सुंदरसन

न्यायनिर्णय राखून ठेवल्याचा दिनांक : डिसेंबर 09, 2024
न्यायनिर्णय अधिघोषीत केल्याचा दिनांक : जानेवारी 14, 2025

न्यायनिर्णय :- [द्वारा : न्यायमूर्ति बी. पी. कुलाबावाला]

1. एफ. पी. ए.-पी. एम. एल. ए.-2178/ए. एच. डी./2018 मध्ये, अपीलीय न्यायाधिकरणाने (पी. एम. एल. ए., 2002 च्या तरतुदींनुसार स्थापन केलेल्या) पारित केलेल्या आदेश, दि. 4 जुलै 2018 ला आव्हान देत, सहाय्यक संचालक, अंमलबजावणी संचालनालय, यांनी *प्रेव्हेंशन ऑफ मनी लॉँड्रिंग अधिनियम, 2002* (थोडक्यात "**पी. एम. एल. ए., 2002**") च्या कलम 42 अंतर्गत वरील अपील दाखल केले आहे. आक्षेपित आदेशाद्वारे, अपीलीय न्यायाधिकरणाने उपसंचालक, अंमलबजावणी संचालनालय, सुरत यांनी [पी.एम.एल.ए., 2002 च्या कलम 5 अंतर्गत] लादलेल्या जप्तीच्या तात्पुरत्या आदेशाची पुष्टी करणाऱ्या अभिनिर्णय प्राधिकरणाच्या आदेशाविरूद्ध उत्तरवादी-बँकेने दाखल केलेल्या अपीलाला मंजूर केले.

2. अपील दाखल करण्यास विलंब होत असल्याने, विलंब क्षमापित करण्यासाठी वरील अंतरिम अर्जही दाखल करण्यात आला आहे. अंतरिम अर्जामध्ये विलंब कालावधीचा उल्लेख नसला तरी, 9 डिसेंबर 2024 रोजी या न्यायालयाला सादर केलेल्या तारखा आणि घटनांच्या यादीच्या आधारे नमूद केलेला विलंब 132 दिवसांचा आहे.

3. आमच्या आदेश, दि. 9 डिसेंबर 2024 मध्ये नोंदवल्याप्रमाणे, आम्ही नोंदवले होते की सध्याच्या प्रकरणातील मुद्दा हा आहे की न्यायालयाला, पी. एम. एल.

ए., 2002 च्या कलम 42 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आणि त्याचे परंतुकाचे सह वाचनासह, 120 दिवसांच्या (साठ दिवस हा विहित कालावधी असल्याने आणि आणखी साठ दिवस हा वाढीव कालावधी असल्याने) एकूण कालावधीच्या पलीकडे विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार आहे का. उपरोक्त मुद्द्याचा निर्णय घेण्यासाठी, सध्याच्या हेतूंशी संबंधित असलेल्या काही मान्य तथ्यांचा संदर्भ घेणे योग्य ठरेल.

4. सध्याचा अर्जदार/अपीलकर्ता हा सहाय्यक संचालक, अंमलबजावणी संचालनालय, सुरत, उप-विभागीय कार्यालय, सुरत म्हणून कार्यरत आहे. अंमलबजावणी संचालनालय, अहमदाबाद विभागीय कार्यालय, अहमदाबादच्या सह संचालकांनी 2017 च्या तात्पुरता जप्ती आदेश क्रमांक 4 च्या संदर्भात 2017 ची मूळ तक्रार क्रमांक 805 (पीएमएलए, 2002 च्या कलम 5 (5) अंतर्गत) दाखल केली होती. ही तात्पुरती जप्ती पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 5 (1) अंतर्गत देखील लादण्यात आली होती.

5. अपीलकर्त्याचे प्रकरण असे आहे की सर्व कागदपत्रे आणि पुरावे पाहिल्यानंतर, अभिनिर्णय प्राधिकरणाने त्याच्या आदेश, दि. 28 डिसेंबर 2017 द्वारे तात्पुरता जप्ती आदेशाची (दिनांक 17 जुलै 2017) पुष्टी केली. ही पुष्टी पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 8 अंतर्गत करण्यात आली.

6. 28 डिसेंबर 2017 रोजीच्या अभिनिर्णय प्राधिकरणाच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या उत्तरवादी-बँकेने 15 फेब्रुवारी 2018 रोजी पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 26 अंतर्गत अपील न्यायाधिकरणासमोर अपील दाखल केले. उत्तरवादी-बँकेने दाखल केलेल्या या अपिलावर दि. 4 एप्रिल 2018 रोजी सुनावणी झाली आणि अपील न्यायाधिकरणाने 4 जुलै 2018 रोजी न्यायनिर्णय अधिघोषीत केला. अपीलीय न्यायाधिकरणाने उत्तरवादी-बँकेने दाखल केलेले अपील मंजूर केले आणि इतर गोष्टींबरोबरच 28 डिसेंबर 2017 रोजीचा अभिनिर्णय प्राधिकरणाचा आदेश आणि तात्पुरता जप्ती आदेश, दि. 17 जुलै 2017 रद्द केला.

7. अपीलीय न्यायाधिकरणाच्या या निर्णयामुळे व्यथित झालेल्या यातील अपीलकर्त्याने सुरुवातीला पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 अंतर्गत गुजरात उच्च न्यायालय, अहमदाबादमध्ये 2018 चे पहिले अपील क्रमांक 4151 असे अपील दाखल केले. अपीलाला दाखल करण्यात [साठ दिवसांच्या सुरुवातीच्या कालावधीच्या पलीकडे] अंदाजे पाच दिवसांचा विलंब झाल्यामुळे, यातील अपीलकर्त्याने विलंब क्षमापित करण्यासाठी अर्जही दाखल केला. त्यानुसार गुजरात उच्च न्यायालयाने त्याचे आदेश, दि. 28 जून 2019 नुसार विलंब क्षमापित केला.

8. अखेरीस, जेव्हा गुजरात उच्च न्यायालयासमोर अपीलवर युक्तिवाद केला जात होता, तेव्हा हे लक्षात आले की कलम 42 च्या स्पष्टीकरण (ii) नुसार, अपील मुंबई उच्च न्यायालयासमोर होईल. या परिस्थितीत, 20 सप्टेंबर 2023 रोजी, अपीलकर्त्याने योग्य उच्च न्यायालयात जाण्याच्या स्वातंत्र्यासह गुजरात उच्च न्यायालयातील अपील मागे घेतले. त्यानंतर, वरील पहिले अपील या न्यायालयात 30 जानेवारी 2024 रोजी दाखल करण्यात आले.

9. अपीलकर्त्याने गुजरात उच्च न्यायालयातून त्याचे अपील मागे घेतल्यानंतर या न्यायालयात येण्यास 132 दिवसांचा विलंब झाला आहे, [9 डिसेंबर 2024 रोजी न्यायालयात सादर केलेल्या तारखा आणि घटनांच्या यादीमध्ये] हे अपीलकर्त्याचे प्रकरण आहे. या परिस्थितीतच अपीलकर्त्याने विलंब क्षमापित करण्याची विनंती केली आहे. तारखांच्या यादीतून हे स्पष्ट होते की, 7 सप्टेंबर 2018 रोजी गुजरात उच्च न्यायालयात अपील न्यायाधिकरणाने 4 जुलै 2018 रोजी दिलेल्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी धाव घेण्यात आली होती. कलम 42 नुसार, उक्त आदेशाच्या संसूचनेच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या कालावधीत अपील दाखल करणे आवश्यक होते. अपील न्यायाधिकरणाने पारित केलेल्या आदेशाच्या संसूचनेच्या तारखेपासून 65 दिवसांनंतर अपील दाखल केल्यामुळे, गुजरात उच्च न्यायालयासमोर विलंब क्षमापित करण्यासाठी

अर्जही दाखल करण्यात आला होता आणि ज्याला मंजूर करण्यात आले होते. त्यानंतर, गुजरात उच्च न्यायालयातून अपील मागे घेऊन या न्यायालयात दाखल केल्यानंतर, वरील अपील दाखल करण्यास आणखी सुमारे 132 दिवसांचा विलंब झाला आहे.

10. या तथ्यांमध्ये आणि कलम 42 च्या तरतुदींचा विचार करून, आम्ही अपीलकर्त्याची बाजू मांडणाऱ्या विद्वान वकिलाकडून चौकशी केली की, पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 मध्ये नमूद केल्यानुसार 120 दिवसांच्या कमाल कालावधीच्या पलीकडे विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार आम्हाला कसा असेल. या प्रश्नाच्या उत्तरात, विद्वान वकिलाने सादर केले की कलम 42 च्या तरतुदी मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 लागू करण्यास प्रतिबंध करत नाहीत. या संदर्भात विद्वान वकिलांनी असे सादर केले की, 1963 च्या मुदत अधिनियमाच्या कलम 29 (2) मध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की, जेव्हा कोणताही विशेष किंवा स्थानिक कायदा इतर गोष्टीबरोबरच कोणत्याही अपीलासाठी उक्त अधिनियमाच्या अनुसूचीमध्ये विहित केलेल्या कालावधीपेक्षा वेगळा मुदत कालावधी विहित करतो, तेव्हा कोणत्याही विशेष किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे अशा अपीलासाठी विहित केलेल्या मुदतीचा कोणताही कालावधी निश्चित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, कलम 4 ते 24 [दोन्ही धरून] मध्ये अंतर्भूत असलेले उपबंध ज्या बाबतीत आणि जितक्या मर्यादेपर्यंत अशा विशेष किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे

स्पष्टपणे वगळण्यात आलेले नाहीत त्याच बाबतीत व तितक्याच मर्यादेपर्यंत लागू होतील. त्यांनी सादर केले की जर कोणी पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 ची भाषा वाचली तर मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 5 चे कोणतेही स्पष्ट अपवर्जन नाही आणि म्हणूनच, आम्हाला उक्त अधिनियमाच्या कलम 42 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे 120 दिवसांच्या कालावधीनंतरही विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार असेल. विद्वान वकिलाने आम्हाला पी. एम. एल. ए., 2002 च्या इतर काही तरतुदींमधूनही नेले, म्हणजे कलम 2 (1) (यू) तसेच कलम 47 अंतर्गत "गुन्ह्याची कमाई" या शब्दांची व्याख्या. विद्वान वकिलाने सादर केले की पी. एम. एल. ए., 2002 हा एक संकरीत कायदा आहे ज्याचे दिवाणी तसेच फौजदारी परिणाम आहेत आणि जेव्हा कोणी या सर्व तरतुदी वाचतो, तेव्हा हे स्पष्ट होते की मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 हे विधिमंडळाने कलम 42 मध्ये वापरलेल्या भाषेद्वारे स्पष्टपणे वगळलेले नाही. या युक्तिवादाचे समर्थन करण्यासाठी, अपीलकर्त्याची बाजू मांडणाऱ्या विद्वान वकिलाने ***फैजल हसमाली मिर्झा उर्फ कासिब .विरुद्ध. महाराष्ट्र राज्य आणि अन्य [2023 एस. सी. सी. ऑनलाईन बॉम्ब 1936***] प्रकरणातील या न्यायालयाच्या खंडपीठाच्या निर्णयावर जोरदार भर दिला. या निर्णयात, या न्यायालयाचे एक खंडपीठ नॅशनल इन्वेस्टीगेशन एजन्सी अधिनियम, 2008 [थोडक्यात "***एन. आय. ए. अधिनियम***"] च्या कलम 21

च्या तरतुदींवर विचार करत होते आणि एन. आय. ए. अधिनियमाच्या कलम 21 मध्ये निर्धारित केलेल्या कालावधीच्या पलीकडेही, न्यायालयाला विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार आहे या निष्कर्षावर पोहोचले, असे विद्वान वकिलाने सादर केले. त्यांनी सादर केले की एन. आय. ए. अधिनियमाच्या कलम 21 च्या तरतुदी पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 च्या तरतुदींसारख्याच आहेत आणि त्यामुळे 120 दिवसांच्या एकूण कालावधीच्या नंतरचा विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार आम्हालाही असेल. या सर्व कारणांमुळे, विद्वान वकिलाने सादर केले की आम्ही विलंब क्षमापित केला पाहिजे आणि वरील अंतरिम अर्जास मंजूर केले पाहिजे.

11. आम्ही या मुद्द्याला हाताळण्यापूर्वी, केवळ पी. एम. एल. ए., 2002 चे कलम 42 तसेच मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 आणि 29 च्या तरतुदी निर्दिष्ट करणे योग्य ठरेल. पी. एम. एल. ए., 2002 चे कलम 42 खालीलप्रमाणे आहेः

> "**42. उच्च न्यायालयात अपील**. - अपील न्यायाधिकरणाच्या कोणत्याही निर्णयामुळे किंवा आदेशामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, अशा आदेशामुळे उद्भवलेल्या कायद्याच्या किंवा वस्तुस्थितीच्या कोणत्याही प्रश्नावर, त्याला **अपील न्यायाधिकरणाचा निर्णय किंवा आदेश संसूचनेच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयात अपील दाखल करू शकतेः**
>
> **परंतु, उच्च न्यायालय, अपीलकर्त्याला उक्त कालावधीत अपील दाखल करण्यापासून पुरेशा कारणास्तव रोखण्यात आले होते असे समाधान झाल्यास, ते आणखी साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेल्या कालावधीत दाखल करण्याची परवानगी देऊ शकेल.**

स्पष्टीकरण.- या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, "उच्च न्यायालय" म्हणजे-

(i) ज्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात व्यथित पक्षकार सामान्यतः राहतो किंवा व्यवसाय करतो किंवा वैयक्तिकरित्या लाभाकरिता काम करतो ते उच्च न्यायालय; आणि

(ii) जेथे केंद्र सरकार व्यथित पक्षकार असेल, तेथे ज्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात उत्तरवादी, किंवा जेथे एकापेक्षा जास्त उत्तरवादी असतील अशा प्रकरणात, उत्तरवादींपैकी कोणीही, सामान्यतः राहतो किंवा व्यवसाय करतो किंवा वैयक्तिकरित्या लाभाकरिता काम करतो."

(भर दिला जातो)

12. उपरोक्त तरतुदीवरून दिसून येते की, अपील न्यायाधिकरणाच्या कोणत्याही निर्णयामुळे किंवा आदेशामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, अशा आदेशातून उद्भवलेल्या कायद्याच्या किंवा वस्तुस्थितीच्या कोणत्याही प्रश्नावर, अपील न्यायाधिकरणाच्या निर्णयाच्या किंवा आदेशाच्या संसूचनेच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयात अपील दाखल करू शकते. कलम 42 चा परंतुक, जो आमच्या हेतूंसाठी महत्त्वाचा आहे, त्यात असे नमूद केले आहे की, जर उच्च न्यायालयाचे, अपीलकर्त्याला साठ दिवसांच्या सुरुवातीच्या कालावधीत अपील दाखल करण्यापासून पुरेशा कारणास्तव रोखले गेले होते असे समाधान झाले तर, ते साठ दिवसांपेक्षा ***जास्त नसलेल्या*** पुढील कालावधीत दाखल करण्याची परवानगी देऊ शकते. या तरतुदींमधून काय स्पष्ट होते ते म्हणजे अपील साठ दिवसांच्या आत (प्रारंभिक

कालावधी) दाखल करावे लागते आणि जर तसे केले नाही तर, पुरेसे कारण दर्शवल्यानंतर, उच्च न्यायालय आणखी साठ दिवसांच्या कालावधीपर्यंत विलंब क्षमापित करू शकते. सध्याच्या प्रकरणात उद्भवणारा प्रश्न असा आहे की, उक्त परंतुकानुसार, मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 लागू करणे वगळले आहे का. आधी नमूद केल्याप्रमाणे, हा मुद्दा समजून घेण्यासाठी, मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 5 आणि कलम 29 च्या तरतुदींची देखील नोंद घ्यावी लागेल. मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 खालीलप्रमाणे आहेः

> "**5. विवक्षित प्रकरणात विहित कालावधी वाढविणे. -** दिवाणी प्रक्रिया संहिता, 1908 (1908 चा 5) च्या आदेश XXI च्या उपबंधापैकी कोणत्याही उपबंधाखाली केलेल्या अर्जाहून अन्य असे कोणतेही अपील किंवा कोणताही अर्ज विहित कालावधीनंतर स्वीकारता येईल, जर अपीलकर्ता किंवा अर्जदाराने अशा कालावधीत अपील दाखल न करण्यासाठी किंवा अर्ज न करण्यासाठी त्याच्याकडे पुरेसे कारण असल्याचे न्यायालयाचे समाधान केले.
>
> स्पष्टीकरण.- विहित कालावधी ठरवताना किंवा मोजताना अपीलकर्त्याची किंवा अर्जदाराची उच्च न्यायालयाच्या कोणत्याही आदेशामुळे, प्रथेमुळे किंवा न्यायनिर्णयामुळे दिशाभूल झाली हे तथ्य या कलमाच्या अर्थानुसार पुरेसे कारण होऊ शकेल."

13. मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 29 खालीलप्रमाणे आहेः

> **"29. व्यावृत्ती** - (1) या अधिनियमातील कोणत्याही गोष्टीमुळे भारतीय संविदा अधिनियम, 1872 (1872 चा 9) च्या कलम 25 वर परिणाम होणार नाही.

(2) **जर कोणत्याही दाव्यासाठी, अपिलासाठी किंवा अर्जासाठी अनुसूचीद्वारे विहित करण्यात आलेल्याहून वेगळी अशी मुदतमर्यादा कोणत्याही विशेष किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे विहित करण्यात आली असेल तर**, अशी मुदत म्हणजे जणू काही अनुसूचीद्वारे विहित केलेला कालावधी असावा त्याप्रमाणे कलम 3 चे उपबंध लागू होतील, **आणि कोणताही दावा, अपील किंवा अर्ज याकरिता कोणत्याही विशेष किंवा स्थानिक कायद्याने विहित केलेली मुदतमर्यादा निश्चित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, 4 ते 24 (दोन्ही धरून) या कलमामध्ये अंतर्भूत असलेले उपबंध ज्या बाबतीत आणि जितक्या मर्यादेपर्यंत अशा विशेष किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे वगळण्यात आलेले नाहीत त्याच बाबतीत व तितक्याच मर्यादेपर्यंत लागू होतील.**

(3) विवाह आणि घटस्फोट यासंबंधी त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याद्वारे अन्यथा उपबंधित केले असल्यास तेवढे खेरीजकरून एरव्ही, अशा कोणत्याही कायद्याखालील कोणत्याही दाव्यात किंवा अन्य कार्यवाहीत या अधिनियमातील कोणतीही गोष्ट लागू होणार नाही."

(4) भारतीय सुविधाधिकार अधिनियम, 1882 (1882 चा 5) हा ज्या राज्यक्षेत्रावर त्या त्या काळी विस्तारित केला जाईल त्या राज्यक्षेत्रात उद्भवणाऱ्या प्रकरणांना 25 व 26 हि कलमे आणि कलम 2 मधील "सुविधाधिकार" याची व्याख्या लागू होणार नाही .

(भर दिला जातो)

14. कलम 29 (2) मध्ये मुळात असे नमूद केले आहे की, जेथे कोणताही विशेष किंवा स्थानिक कायदा, कोणत्याही दाव्यासाठी, अपील किंवा अर्जासाठी, मुदत अधिनियम, 1963 च्या अनुसूचीद्वारे विहित केलेल्या कालावधीपेक्षा वेगळा मुदतमर्यादा कालावधी विहित करतो, तेथे अशा कोणत्याही विशेष किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे [कोणत्याही दाव्यासाठी, अपील किंवा अर्जासाठी] विहित केलेला मुदतमर्यादा

कालावधी निश्चित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, कलम 4 ते 24 (दोन्ही धरून) मध्ये असलेल्या तरतुदी, अशा विशेष कायद्याद्वारे किंवा स्थानिक कायद्याद्वारे ज्या बाबतीत आणि जितक्या मर्यादेपर्यंत ते स्पष्टपणे वगळलेले नाहीत, त्या बाबतीत आणि तितक्या मर्यादेपर्यंतच लागू होतील. कलम 42 च्या तरतुदींचे अवलोकन केल्यानंतर, आमचे स्पष्टपणे असे मत आहे की जेव्हा उक्त कलम संपूर्णतः वाचले जाते, तेव्हा अवश्यंभावी निष्कर्ष असा आहे की मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 चा कलम 42 आणि त्याचे परंतुक सह वाचन मध्ये नमूद केल्यानुसार एकूण 120 दिवसांच्या कालावधीच्या नंतरचा विलंब क्षमापित करण्यासाठी धावा जाऊ शकत नाही. पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 अंतर्गत दाखल केल्या जाणाऱ्या अपीलाला मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 लागू होईल असा विधिमंडळाचा खरोखर हेतू असता, तर विधिमंडळाने कलम 42 मध्ये परंतुक समाविष्ट केला नसता, जो [कलम 42 अंतर्गत अपील दाखल करण्यासाठी साठ दिवसांचा सुरुवातीचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर], उच्च न्यायालयाला <u>साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेल्या पुढील कालावधीसाठी</u> विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार देते. विधिमंडळ फक्त एवढेच सांगून थांबले असते की अपीलीय न्यायाधिकरणाच्या निर्णयाने किंवा आदेशाने व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती निर्णयाच्या किंवा आदेशाच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयात अपील दाखल करू

शकते. विधिमंडळाने जर एवढेच म्हटले असेल, तर मुदत अधिनियम, 1963 चे कलम 5 लागू होणे स्पष्टपणे वगळले गेले आहे असे समजू शकले नसते, कारण मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 4 ते 24 [ज्यात कलम 5 समाविष्ट आहे] च्या लागू होण्याला विस्थापित करण्यासाठी केवळ [विशेष किंवा स्थानिक कायद्यातील] मुदतीच्या कालावधीची तरतूद, कोणत्याही प्रकारच्या अलंघनीय किंवा आज्ञाधारक भाषेत, पुरेशी नाही. तथापि, कलम 42 च्या परंतुक मध्ये मुळात असे नमूद केले आहे की उच्च न्यायालयाला, साठ दिवसांच्या सुरुवातीच्या कालावधीनंतर, <u>साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेल्या पुढील कालावधीसाठी</u> विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार असेल. हे निश्चितपणे पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 अंतर्गत दाखल केल्या जाणाऱ्या अपीलाला मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 5 च्या लागू होण्याला स्पष्टपणे वगळण्यासारखे ठरेल. उच्च न्यायालय वाढविलेल्या कालावधीच्या पलीकडेही (कलम 42 च्या परंतुकात नमूद केल्याप्रमाणे) अपील विचारार्थ स्वीकारू शकते असे म्हणणे म्हणजे '*साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसणाऱ्या*' हे शब्द पूर्णपणे निरर्थक ठरतील. निर्वचनचे कोणतेही तत्त्व अशा परिणामाचे समर्थन करणार नाही. आम्ही विद्वान वकिलाशी सहमत होऊ शकत नाही की स्पष्ट अपवर्जन म्हणजे केवळ कलम 42 ने कलम 5 च्या अपवर्जनाचा स्पष्टपणे उल्लेख केला पाहिजे. स्पष्टपणे अपवर्जन चा अर्थ असा होईल की

संविधीची भाषा स्पष्टपणे सूचित करते की कलम 5 ची लागूता वगळण्यात आली आहे. कलम 42 च्या परंतुकात वापरलेले शब्द "*आणखी साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसणाऱ्या कालावधीत*" त्यामुळे मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 5 ची लागूता स्पष्टपणे वगळतात. आधी नमूद केल्याप्रमाणे, जर आम्हाला अन्यथा धरायचे असेल, तर उक्त शब्द स्पष्टपणे निरर्थक ठरतील आणि निर्वचनच्या सर्व तत्त्वांच्या विरुद्ध असतील.

15. आम्ही हे लक्षात घेतले पाहिजे की, ***बृहन्मुंबई महानगरपालिका .विरुद्ध. अनुसाया सीताराम देवरुखकर आणि इतर*** [***7 जानेवारी 2025 रोजी निर्णीत 2024 च्या पहिले अपील (स्टॅम्प) क्रमांक 24058 मधील 2024 चा अंतरिम अर्ज क्रमांक 13254***] या प्रकरणात आम्ही हा अचूक दृष्टिकोन घेतला आहे. या निर्णयात, या न्यायालयाने ज्या गोष्टींचा विचार केला, त्या म्हणजे भूसंपादनातील उचित नुकसानभरपाईचा आणि पारदर्शकतेचा, पुनर्वसनाचा आणि पुनर्वसाहतीचा अधिकार अधिनियम, 2013 [थोडक्यात "**2013 अधिनियम**"] च्या कलम 74 (1) च्या तरतुदी होत्या. 2013 अधिनियमाच्या कलम 74 मध्ये असेही नमूद करण्यात आले आहे की 2013 अधिनियमाच्या कलम 69 अंतर्गत निर्देश प्राधिकरणाने पारित केलेल्या निवाड्यामुळे व्यथित झालेली रिक्वारिंग बॉडी किंवा कोणतीही व्यक्ती, निवाड्याच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयात अपील दाखल करू शकते. कलम 74 (1) च्या

परंतुकात असे नमूद करण्यात आले आहे की, अपीलकर्त्याला साठ दिवसांच्या सुरुवातीच्या कालावधीत अपील दाखल करण्यापासून पुरेशा कारणास्तव रोखण्यात आले होते असे जर उच्च न्यायालयाचे समाधान झाले तर ते आणखी साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेल्या कालावधीत दाखल करण्याची परवानगी देऊ शकते. सोयीसाठी, 2013 अधिनियमाचे कलम 74 (1) आणि त्याचा परंतुक येथे पुनरुद्धृत केला आहेः

> "**74. उच्च न्यायालयात अपील.**- कलम 69 अन्वये प्राधिकरणाने पारित केलेल्या निवाड्यामुळे व्यथित झालेली रिक्वारिंग बॉडी किंवा कोणतीही व्यक्ती निवाड्याच्या तारखेपासून साठ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयात अपील दाखल करू शकतेः
>
> परंतु, उच्च न्यायालय , अपीलकर्त्याला उक्त कालावधीत अपील दाखल करण्यापासून पुरेशा कारणास्तव रोखण्यात आले होते असे समाधान झाल्यास, ते **<u>आणखी साठ दिवसांपेक्षा जास्त नसलेल्या पुढील कालावधीत</u> दाखल करण्याची परवानगी देऊ शकेल.**

16. या तरतुदीवरून दिसून येते की, ती पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 च्या तरतुदींसारखीच आहे. हे न्यायालय, ***बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या (उपरोल्लेखित)*** प्रकरणात, सर्वोच्च न्यायालयाने ***(i) युनियन ऑफ इंडिया .विरुद्ध. पॉप्युलर कन्स्ट्रक्शन कंपनी [(2001) 1 एस. सी. सी. 470]; (ii) छत्तीसगड राज्य विद्युत मंडळ .विरुद्ध. केंद्रीय विद्युत नियामक आयोग आणि इतर [(2010) 5 एस. सी. सी. 2023]; (iii) ऑईल अँड नॅचरल गॅस कॉर्पोरेशन लिमिटेड .विरुद्ध. गुजरात एनर्जी***

ट्रान्समिशन कॉर्पोरेशन लिमिटेड आणि इतर* [(*2017*) *5 एस. सी. सी. 42*]*; आणि (***iv***) ***बंगाल केमिस्ट अँड ड्रगिस्ट असोसिएशन .विरुद्ध. कल्याण चौधरी*** [(***2018***) ***3. एस. सी. सी. 41***], या प्रकरणात घालून दिलेल्या कायद्याचा आढावा घेतल्यानंतर, या निष्कर्षावर पोहोचले की 120 दिवसांच्या निर्धारित कालावधीच्या पलीकडे, या न्यायालयाला विलंब क्षमापित करण्याचा कोणताही अधिकार नसेल. या न्यायालयाने ***बृहन्मुंबई महानगरपालिका*** (***उपरोल्लेखित***) या प्रकरणात दिलेला निर्णय सध्याच्या प्रकरणातील तथ्यांना पूर्ण ताकदीने लागू होईल, असे आमचे स्पष्ट मत आहे. म्हणूनच, आम्हाला असे म्हणण्यास अजिबात संकोच वाटत नाही की पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42, त्याच्या परंतुक सहवाचनासह, मध्ये नमूद केल्यानुसार एकूण 120 दिवसांच्या कालावधीनंतर, उच्च न्यायालयाला अपीलाला दाखल करण्यात होणारा विलंब क्षमापित करण्याचा कोणताही अधिकार नसेल.

17. निष्कर्ष काढण्यापूर्वी, ***फैजल हसमली मिर्झा उर्फ कासिब विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि अन्य*** (***उपरोल्लेखित***) या प्रकरणात या न्यायालयाच्या दुसऱ्या खंडपीठाच्या निर्णयाचा संदर्भ देणे योग्य ठरेल. आम्ही वरील निर्णयाद्वारे काळजीपूर्वक गेलेलो आहे. या निर्णयात, या न्यायालयाचे आणखी एक खंडपीठ एन. आय. ए. अधिनियमाच्या

कलम 21 मधील तरतुदींवर विचार करत होते. एन. आय. ए. अधिनियमाचे कलम 21 खालीलप्रमाणे आहेः

"**21. अपीले.**- (1) **संहितेत काहीही असले तरीहि**, तथ्ये आणि कायदा या दोन्हींवर विशेष न्यायालयाचा कोणताही न्यायनिर्णय, शिक्षा किंवा आदेश, जो वादकालीन आदेश नसेल, त्याच्याविरुद्ध उच्च न्यायालयात अपील होईल.

(2) पोट-कलम (1) अन्वये प्रत्येक अपील उच्च न्यायालयाच्या दोन न्यायमूर्तींच्या न्यायपीठाद्वारे ऐकले जाईल आणि शक्यतो अपील स्वीकृतीच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आत निकाली काढले जाईल.

(3) वर नमूद केलेल्या व्यतिरिक्त, विशेष न्यायालयाच्या वादकालीन आदेशासह कोणताही न्यायनिर्णय, शिक्षा किंवा आदेश यापासून कोणत्याही न्यायालयात अपील किंवा पुनरीक्षण केले जाणार नाही.

(4) संहितेच्या कलम 378 च्या पोट कलम (3) मध्ये काहीही असले तरी, जामीन मंजूर किंवा नाकारण्याच्या विशेष न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध उच्च न्यायालयात अपील केले जाईल.

(5) या कलमांतर्गत प्रत्येक अपील, न्यायनिर्णय, शिक्षा किंवा आदेश, ज्यापासून अपील केलेले आहे, च्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या कालावधीत दाखल केले जाईलः

परंतु, तीस दिवसांच्या कालावधीत अपीलकर्त्याकडे अपीलाला दाखल न करण्याचे पुरेसे कारण असल्याचे समाधान झाल्यास, तीस दिवसांचा उक्त कालावधी संपल्यानंतर उच्च न्यायालय अपील विचारार्थ स्वीकारू शकेल.

परंतु असे कि नव्वद दिवसांचा कालावधी संपल्यानंतर कोणत्याही अपिलाला विचारार्थ स्वीकारले जाणार नाही.

(भर दिला जातो)

18. या तरतुदीचा अर्थ लावताना, या न्यायालयाच्या खंडपीठाने असे म्हटले की कलम 21 (5) च्या परंतुक मध्ये येणारा '***शाल***' हा शब्द '***मे***' म्हणून वाचला पाहिजे आणि त्यामुळे तो निदेशक स्वरूपाचा असेल. हा निर्णय अपीलकर्त्याला कशा प्रकारे मदत करू शकतो हे आम्हाला समजत नाही. एन. आय. ए. अधिनियमाच्या कलम 21 अंतर्गत आरोपींनी दाखल केलेले अपील हा भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 21 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जीवन आणि स्वातंत्र्याच्या अधिकाराचा एक भाग असेल हे लक्षात घेऊन, ***फैजल हसमाली मिर्झा उर्फ कासीब .विरुद्ध. महाराष्ट्र राज्य आणि अन्य (उपरोल्लेखित)*** या प्रकरणात या न्यायालयाच्या खंडपीठाचा निर्णय या निष्कर्षावर आला. या तथ्यांमध्येच ***फैजल हसमाली मिर्झा उर्फ कासिब विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि अन्य (उपरोल्लेखित)*** या प्रकरणात खंडपीठाने असा निष्कर्ष काढला की कलम 21 (5) च्या परंतुकातील '***शाल***' हा शब्द '***मे***' म्हणून वाचला पाहिजे आणि त्यामुळे तो निदेशक स्वरूपाचा आहे. लक्षात घेण्यासारखी बाब म्हणजे या निर्णयात खंडपीठाने असा निष्कर्ष काढला नाही की जरी मुदत अधिनियम, 1963 च्या कलम 5 च्या तरतुदी एन. आय. ए. अधिनियमाच्या कलम 21 च्या भाषेत वगळल्या गेल्या आहेत, तरीही न्यायालयाला विलंब क्षमापित करण्याचा अधिकार आहे. आम्ही वर उद्धृत केलेल्या तरतुदींवरून दिसून येते की, एन. आय. ए. अधिनियमाच्या कलम 21 मध्ये आणि पी. एम. एल. ए. 2002

च्या कलम 42 मध्ये वापरलेली भाषा सारत: वेगळी आहे. या परिस्थितीत, ***फैजल हसमाली मिर्झा उर्फ कासीब विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि अन्य*** **(*उपरोल्लेखित*)** या प्रकरणात या न्यायालयाच्या खंडपीठाच्या निर्णयावर विद्वान वकिलाने ठेवलेले अवलंबित्व पूर्णपणे चुकीचा ग्रह केलेले आणि चुकीच्या ठिकाणी ठेवलेले आहे, असे म्हणण्यास आम्हाला अजिबात संकोच वाटत नाही.

19. आणखी एक पैलू आहे-आणि याला केवळ विलंबाची व्याप्ती अधोरेखित करण्यासाठी टिप्पणीची आवश्यकता असेल. अपीलकर्त्याला गुजरात उच्च न्यायालयात जाण्यास आधीच पाच दिवस उशीर झाला होता आणि हा विलंब क्षमापित करण्यात आला होता. गुजरात उच्च न्यायालयाने अधिकारक्षेत्रातील उच्च न्यायालय हे मुंबई उच्च न्यायालय असल्याचा निर्णय दिल्यानंतर, अपीलकर्त्याला या न्यायालयात येण्यासाठी आणखी 132 दिवस लागले. थोडक्यात, अपीलकर्त्याला अपील दाखल करण्यात पाच दिवस विलंब झाल्याबद्दल आधीच माफ करण्यात आले होते. अपीलकर्त्याने चुकीच्या मंचात धाव घेतल्याचे आढळून आले तर ते सुरवातीपासून मुदतमर्यादा गणना करणेसाठी घड्याळ रीसेट करणार नाही. गुजरात उच्च न्यायालयात निकालानंतर 55 दिवसांच्या आत अपीलकर्त्याने या न्यायालयात धाव घ्यायला हवी होती आणि स्पष्टपणे, अपीलकर्त्याला बराच उशीर झाला होता.

20. वरील चर्चा लक्षात घेता, आम्हाला असे म्हणण्यास अजिबात संकोच वाटत नाही की पी. एम. एल. ए., 2002 च्या कलम 42 [त्याच्या परंतुकाचे सहवाचनासह] मध्ये नमूद केल्यानुसार 120 दिवसांच्या एकूण कालावधी नंतर, या न्यायालयाला विलंब क्षमापित करण्याचा कोणताही अधिकार नाही. मान्यकेल्यानुसार, सध्याच्या प्रकरणातील तथ्यांमध्ये, विलंब माफ करण्याची मागणी करणारा अर्ज एकूण 120 दिवसांच्या कालावधीच्या पलीकडे असल्याने, विलंब क्षमापित करण्याची मागणी करणारा वरील अर्ज याद्वारे खारीज केला जातो. परिणामी, वरील पहिले अपीलही त्याचप्रमाणे खारीज केल्या जाते. तथापि, सध्याच्या प्रकरणातील तथ्ये आणि परिस्थितींमध्ये, खर्चाबाबत कोणताही आदेश असणार नाही.

21. या आदेशावर या न्यायालयाचे खाजगी सचिव/स्वीय सहायक डिजिटल स्वाक्षरी करतील. या आदेशाची डिजिटल स्वाक्षरी केलेली प्रत फॅक्स किंवा ईमेलद्वारे सादर करण्यावर सर्व संबंधित कृती करतील.

[न्यायमूर्ति सोमशेखर सुंदरसन] **[न्यायमूर्ति बी. पी. कुलाबावाला]**

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबाजवणीकरीता वैध मानला जाईल."